

Un document de referință

ISTVÁN HALLER

Documentele internaționale cu privire la drepturile minorităților naționale au în vedere trei aspecte legate de limbă: (a) învățarea, (b) utilizarea și (c) recunoașterea valorii ei simbolice. Prima problemă însă de care se lovesc minoritățile este recunoașterea statutului lor. Ce este o minoritate, ce este o limbă regională/minoritară? Problematika definiției este una foarte controversată, disputată de decenii¹. Cum pînă în momentul de față nu s-a găsit nici o definiție care să cuprindă toată complexitatea realității, marea majoritate a specialiștilor afirmă că nici nu este nevoie de ea; la dezbateri internaționale pe tema minorităților doar cei care încearcă să blocheze autenticele discuții asupra problemei minorităților mai pun întrebarea retorică: „dar ce înțelegeți prin minorități, care este definiția lor?”

Declarația universală a drepturilor lingvistice (în continuare **Declarația**) reprezintă, în domeniul definirii limbii proprii unei comunități, punctul de vedere exprimat de specialiști, și nu de oameni politici: „*recunoscută sau nu*”, limba unei comunități este cea care a devenit „*o limbă comună ca mijloc natural de comunicare și de coeziune culturală*” între membri săi, introducînd și un criteriu istoric („*expresia »limbă proprie unui teritoriu« desemnează idiomul comunității stabilite istoric pe același teritoriu*”).² Astfel autoidentificarea devine prioritară față de heteroidentificare. Este important și faptul că **Declarația** recunoaște drepturile lingvistice ca fiind „*în același timp drepturi individuale și colective*” (idee dezvoltată în art. 3). În general, tratatele internaționale se referă la drepturile individuale ale persoanelor aparținînd unei comunități. O altă caracteristică definitorie a **Declarației** este că, în principiu, se pronunță pentru egalitatea limbilor comunităților, fără a face deosebire între limbi majoritare și minoritare, limbi oficiale și neoficiale, limbi recunoscute și nerecunoscute³.

Învățarea limbii

Învățarea unei limbii și utilizarea ei în educație (ca limbă a învățămîntului) sînt două noțiuni diferite. Cu privire la învățarea limbii, declarația stabilește că: „*orice persoană are dreptul să învețe limba pe care o dorește*” (art. 23, alin. 4). Opțiunea este a persoanei, care, evident — în situația învățămîntului școlar —, este legată de opțiunea altor persoane. **Declarația** prezumă un sistem educațional descentralizat, care permite formularea opțiunilor colective și nu impune curricula școlară unitară.

Utilizarea limbii

Declarația prevede utilizarea limbilor comunităților în documente oficiale, în fața autorităților publice și a instanțelor judecătorești, în educație, în mass-media, în domeniul culturii, al tehnologiei și al economiei, similar cu alte tratate în domeniul drepturilor lingvistice. Nu atît domeniile de utilizare, cît mai ales anumite nuanțe semnificative deosebesc Declarația față de celelalte tratate.

În contextul art. 16, o limbă poate fi utilizată nu doar, cum prevede **Convenția-cadru** (art. 10 alin. 2), „*în ariile locuite tradițional sau în număr substanțial de persoane aparținînd unei minorități naționale, dacă aceste persoane solicită acest lucru și acolo unde această cerere corespunde unei nevoi reale*”⁴, ci pornind de la interesele comunităților, la nivelul tuturor autorităților cu care comunitățile pot fi în contact. O comunitate care poate comunica în limba ei maternă doar cu autoritățile locale (în regiunile unde reprezintă un anumit procent), dar nu și cu cele centrale (la scară națională procentul fiind mai redus), va avea tentația de a se izola, de a se baricada psihic în acel spațiu. Utilizarea limbii comunității în educație nu este considerată ca o concesie mărinimoasă a statului, ci ca un drept și o opțiune a unei comunități, care se cere respectată.

Recunoașterea valorii simbolice a limbii

Folosirea numelui și prenumelui, a denumirilor geografice tradiționale, a locurilor publice (străzi, piețe etc.), a denumirii instituțiilor și altele în limbile comunităților are o mare importanță simbolică. O plăcuță trilingvă ce denumește o piață nu constituie un scop turistic, de a-i ajuta pe cei care nu înțeleg o limbă sau alta să se orienteze, ci este un simbol al prezenței comunităților respective în timp și spațiu.

Noutatea pe care o aduce **Declarația** este protejarea acestor simboluri (art. 32). Denumirile nu pot fi modificate în mod arbitrar, nici dacă în timp se schimbă compoziția lingvistică a regiunii, recunoscîndu-se astfel participarea comunităților respective la crearea unor valori perene.

Un alt element important al **Declarației** este respectarea autodenunării comunităților (art. 33). Istoria cunoaște un lung șir de denumiri peiorative (sau devenite peiorative) la adresa minorităților (spre exemplu „eschimos”, „lapon”, „valah”, „țigan”) a căror schimbare ulterioară (în „inuit”, „sami”, „român”, „rom”) în mentalitatea colectivă, deși dificilă, este benefică și necesară.

Dispozițiile

Dacă despre modul în care **Declarația** tratează drepturile lingvistice se poate afirma că este unul nou (față de cele consacrate cum ar fi **Carta** sau **Convenția-cadru**), despre unele dintre *Dispoziții* se poate spune că sînt chiar revoluționare.

Prima dispoziție adițională scoate drepturile lingvistice din sfera raționamentelor și pretextelor economice. Un drept lingvistic nu poate fi refuzat unei comunități pe considerentul că nu există resurse financiare de a-l aplica. Astfel „*comunităților care duc lipsă, în mod evident, de resurse*”, pentru asigurarea aplicării acestuia resursele trebuie garantate din fonduri internaționale.

A treia dispoziție adițională solicită sancțiuni pentru violarea drepturilor lingvistice, recunoscînd faptul că în absența sancțiunilor o normă juridică este incompletă și ineficientă.⁵

Declarația universală a drepturilor lingvistice, fiind elaborată de specialiștii în domeniu și nu de oamenii politici, reprezentanți ai unor state, va avea puține șanse de a fi ratificată vreodată de acestea. Poate că menirea acestui document nu este de a deveni neapărat un document ratificat, avînd forță juridică, ci de a le arăta oamenilor politici lacunele existente în tratatele semnate pînă acum, precum și calea de urmat, modelul spre care trebuie să tindă reglementările în materie pentru eliminarea acestor lacune. De receptivitatea clasei politice față de această **Declarație** pot depinde, în mare măsură, viitoarele tratate privitoare la drepturile minorităților. □

NOTE

1. Una dintre puținele definiții ale minorităților se regăsește în **Recomandarea 1201**, care în art. 1 clarifică expresia „minoritate națională” ca fiind folosită referitor „*la un grup de persoane dintr-un stat care: a. locuiesc pe teritoriul aceluși stat și sînt cetățenii lui; b. mențin legături de lungă durată, trainice și permanente cu acel stat; c. manifestă caracteristici etnice, culturale, religioase sau lingvistice distincte; d. sînt suficient de reprezentative, chiar dacă sînt în număr mai mic decît restul populației unui stat sau a unei regiuni a aceluși stat; e. sînt motivate de preocuparea de a păstra împreună ceea ce constituie identitatea lor comună, inclusiv cultura, tradițiile, religia sau limba lor*”.

2. **Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare**, adoptată de Consiliul Europei la 5 noiembrie 1992 stabilește la art. 1 alin. a) următoarele definiții: „*prin expresia »limbi regionale sau minoritare« se înțeleg limbile: i) folosite în mod tradițional într-o anumită zonă a unui stat de către cetățenii aceluși stat care constituie un grup numeric inferior restului populației statului; și ii) diferite de limba (-ile) oficială (-ale) a (ale) aceluși stat; ea nu include nici dialectele limbii (-lor) oficiale a (ale) statului, nici limbile imigranților*”. Deși definiția este complexă și la prima vedere fără cusur, face posibilă ca, spre exemplu, autoritățile din Turcia să considere limba kurzilor (limbă indo-europeană) un dialect al limbii turce, denumită „turcă montană” — astfel nu lingviștii ci interesele politice își spun cuvîntul.

3. O astfel de diferențiere apare, spre exemplu, în **Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale** a Consiliului Europei, intrată în vigoare la 1 februarie 1998, care la art. 14, alin. 3 prevede că dreptul la învățarea limbii minoritare „*se va aplica fără a se aduce atingere învățării limbii oficiale ori predării în această limbă*”, arătînd în **Raportul explicativ** următoarele: „*cunoașterea limbii oficiale constituie un factor al coeziunii și integrării sociale*”. Pornită dintr-o mentalitate diferită, bazată pe indistinție, **Declarația** afirmă (art. 4, alin 1) că factor al integrării sociale este cunoașterea limbii comunității în general (a majorității locale), indiferent dacă ea este sau nu oficială.

4. Formularea, introducînd restricții, lasă spații imense interpretărilor, spre exemplu „nevoia reală” este un element care oricînd poate fi pusă la îndoială de statele care doresc limitarea drepturilor lingvistice.

*

István HALLER (n. 1962) a absolvit Facultatea de Geologie din Cluj. După 1990 a fost reporter și redactor la mai multe reviste (*Erdélyi Figyelő*, *Gazeta de Mureș* etc.). Din 1993 este coordonatorul Biroului pentru Drepturile Omului din cadrul Ligii Pro Europa. A publicat studii și articole în reviste din România, Ungaria și Germania (*Revista 22*, *Beszélő*, *Korunk*).